

NEGYVENÖT ÉVES A MAGYAR TANSZÉK

ÚJABB ÉVFORDULÓ

Hölgyeim és uraim, tisztelt kollégák!

Ahogy múlnak az évek, egyre több évfordulót tartunk számon és érünk meg. Nyilván azért, mert az évek múlásával egyre többet emlékezünk, emlékezünk elmúlt eseményekre és történetekre, fontos, életünket és jelenünket, de bizonyosan a jövőnket is meghatározó meg irányító dátumokra. Persze, az emlékezés nemcsak a múltunkkal, hanem a jelenünkkel is szembesít bennünket, mert számadásra készítet, gyakran nem is mindig kellemes, és sohasem könnyű önvizsgálatra.

A mai nap is évfordulós nap. Mindannyian tudjuk, de engedjék meg, hogy czúttal is emlékeztessenek rá, Sinkó Ervinnek, az újvidéki Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék első, vagyis tanszékalapító professzorának, magyar irodalomtörténeti tanulmányai 1961-ben kiadott első kötete élén az a *Székfoglaló előadás* áll, amelyet Sinkó – az előadás végén közölt év, hónap és nap szerint – éppen a mai napon, október 21-én, csakhogy negyvenöt évvel ezelőtt, 1959-ben tartott meg, a Bölcsészettudományi Kar Szabadság téri régi, akkor még patinás épületének nevezetes, 32-es előadótermében. Más szóval, negyvenöt évvel ezelőtt, éppen ezen a napon kezdte meg munkáját az újvidéki magyar tanszék az akkor éppen ötödik életévéhez közeledő és akkoriban még, ha jól tudom, a Belgrádi Univerzítás kötelékébe tartozó, a természettudományokat is magában foglaló Bölcsészettudományi Karon.

A mai napon illő tehát ezt az évfordulót, a kar jubileumát is számon tartani. Ötven év, éppen fél évszázad telt el a kar megalapítása óta. December elseje az alapítás napja, és 2004-ben, december elsején meg másodikán nemzetközi tudományos ülésszakkal ünnepli és természetesen ünnepelteti majd magát a Bölcsészkar. Vagyis szerényen, filológusokhoz illőn, aminél szerényebben csak

a magyar tanszék jelöli meg fennállásának negyvenötödik évfordulóját. Se ünnepi szónoklat, se díszbeszéd, se kitüntetés, se babérkoszorú. Azaz, ezt az évfordulót is egyetemi tanárokhoz, nyelvészekhez és irodalomtörténészekhez illően tartjuk számon.

Nem az ünnepontás, egyszerűen csak az emlékeztetés szándékával mondom el azt, hogy a most negyvenöt éves magyar tanszék alapításának időpontja azonos a Bölcsészkar alapításával, mert a kar első alapszabálya már említést tesz róla. Az is feltehető tehát, hogy a tanszék alapításának időpontja nem azonos a működés megkezdésének időpontjával. Vagyis, öt évvel az adminisztratív, mondjuk (kétes érvényű) politikai szándékot tükröző megalapítás után kezdhett el csak működni a tanszék. Csakhogy azt is hozzá kell ehhez fűzni, hogy ha gördítettek is akkoriban akadályokat a tanszék működésének beindítása elé, mert nyilván gördítettek, és azóta is folyamatosan gördítenek elé akadályokat, munkájának megkezdése mégis inkább az előmunkálatok elhúzódnása miatt váratott magára öt teljes évet. Mert az egyetemen eltöltött éveim tapasztalata alapján mondhatom, egy tanszék működésének beindítása hosszan tartó, szívós előkészületek credménye lehet csupán. Ugyanez a tapasztalat mondatja velem, hogy ha valamit az egyetemi oktatásban és a tudomány területén hosszú életűre tervezünk, akkor azt érdemes jól előkészíteni, még kívülről halasztgatásnak látszó késelem árán is. Az univerzitás nehezen mozduló szervezet, nehezen viseli el a gyors váltásokat, akár azt is mondhatom, hogy kedveli az állandóságot és a saját hagyományait, hiszen a tudomány műveléséhez és a megbízható egyetemi képzéshez az állandóság meg a hagyománytisztelet nyújtotta biztonságérzetre mindennél inkább szükség van. A változásokra való hosszas előkészületek ezért nem tekinthetők halasztgatásnak, se késedelmeskedésnek. Arra szeretnék ezzel emlékeztetni, a tanszék működésének negyvenöt éve a bizonyosság rá, hogy igen alapos, hosszan tartó és nagyon szívós előkészületek nélkül nem érdemes se tanszék, se kar, se egyetem alapítására gondolni. Tévednek, akik azt hiszik, hogy ez valamilyen tollvonással, szándéknyilatkozattal, vagy éppen (mindig kétségbe vonható) politikai nyilatkozattal egyik napról a másikra elintézhető. Ezért sem tartom hibának, hogy a tanszék a Bölcsészkar alapítását követően csak öt év múltával kezdhette meg munkáját. Éppen az akkori – gondoljuk meg, az ötvenes évek végéről és a hatvanas évek elejéről beszélünk – társadalmi, közéleti, szellemi és gazdasági körülményei között kellett megteremteni a tanszék működési feltételét, amit nem lehetett se gyorsan, se felületesen létrehozni. Megint más szóval, éppen az alapos előkészületeknek köszönhetően bizonyult a tanszék hosszú életűnek, bár egy egyetemi intézmény életében nem túl sok a negyvenöt év . . .

Természetesen, aki nem kezd hozzá, nem is jut el sehová sem. De nem mindegy, hogy mikor kezdünk hozzá. Csak erre hívom fel a figyelmet.

És még valamire, ami legalább annyira fontos, ha nem fontosabb, mint a hosszan tartó szervezési és működtetési előmunkálat. Kell hozzá távlatokat megalapozó és meghatározó, valóban jövőbe látó „székfoglaló előadás”, és természetesen az is kell hozzá, aki elfoglalja ezt a széket. A tanszék alapításához, hosszú élete feltételeinek megteremtéséhez kellett Sinkó Ervin, az ő bölcsessége, tapasztalata, tudományismerete. A székfoglaló előadás egyetlen félmondatának idézetével bizonyíthatom ezt, gondolom meggyőzően. Azzal az időszerűségét sohasem elvesztő kérdésnek az idézetével, amelyet Sinkó akkor így fogalmazott meg: „... van-e egyáltalán értelme az irodalom története fogalmának? Nem jelenti-e már maga a fogalom, hogy valamit, aminek kiváltsága az örök elevenség, az irodalomtörténettel múzeumi tárggyá degradálunk, múmiaként kezelünk?” A kérdés költői, mert valóban nincs, egyáltalán nincs értelme az irodalmat múzeumi tárggyá degradáló irodalomtörténetnek. Persze, minden múzeumi tárgynak kijár a megbecsülés, Sinkó nem a múzeum ellen beszél, még a múmia ellen sem, csak az irodalmat nem akarja története által mumifikálni. Vagyis arról beszél, hogy az irodalom örök és élő elevenség, és történetének csak akkor van értelme, ha a tudomány, az irodalomtörténet, nemcsak megőrzi, hanem ki is mutatja örök elevenségét. Irodalomtörténeti tanulmányai és előadásai éppen erre mutatnak példát. Máig érvényes példát mutatnak, még akkor is, ha mai olvasójukat vitára készítetik.

Akadtt Sinkó Ervin székfoglaló előadásába foglalt irodalomszemléletének és szellemiségének a tanszékalapítást követő években sok olyan követője, aki Sinkótól nem adatokat és tényeket vett át, vagy módszert tanult el, hanem nyitottságot, irodalmi érzékenységet, a közlés és kifejezés szabadságát, a párbeszédre, sokszor a polémiára való készséget. Sinkónak nem voltak tanítványai, de tőle sok mindent meg lehetett tanulni, ha valaki hajlandó volt tanulni és olvasni.

Sinkó örökébe a tanszéken az irodalomtörténészek sorából ketten léptek, Szeli István, aki hála istennek még velünk van, és Bori Imre, aki fájdalmasan korán távozott el közülünk. Egyikőjük sem tekinthető Sinkó-tanítványnak, pedig sokat tanultak tőle, mert mindketten nagyon sajátos és önálló tudomány-meg irodalomszemléletet alakítottak ki, megértették, értelmezni tudták, és továbbadni is, hogy mit jelent az irodalom azon „kiváltsága”, amit Sinkó után „örök elevenségnek” mondunk, és ami mindannyiunkat, akik az irodalom és a nyelv tanulmányozására adtuk a fejünket, ennek az „örök elevenség”-nek a megtapasztalására és közvetítésére készítet. Bori Imre merészkedett közülünk legtávolabbi ezen az úton. Ő nemcsak megtapasztalta, hanem fel is fedezte az irodalom „örök elevenségét”. És nem akárhol, hanem itt a tanszéken, ahol lehetősége nyílt mind az irodalomtörténet akadémiai szintű művelésére, mind az irodalom valóban korszerű egyetemi oktatására és közvetítésére. Ezzel együtt Bori Imre munkásságával olyan tudományos kritériumokat követett és

alkalmazott, amelyek a tanszék tudományos hírnevét teremtették meg, ha úgy tetszik, iskolát teremtettek. Korai és kényszerű nyugállományba vonulása után is fenntartotta kapcsolatát a tanszékkel, tanácsolt és kezdeményezett, támogatott és bírált bennünket, amikor úgy látta helyesnek. És mi magunk is gyakran fordultunk hozzá válaszra váró kérdéseinkkel. Örök távozásá ezézt oly fájdalom számunkra. Ránk testált szellemi örökségének feldolgozása hosszú éveket vesz majd igénybe, munkáinak és felfedezéseinek eredményei pedig állandóan velünk vannak. És használjuk is azokat, amikor megkísérlünk ellenállni a szellemi restségnek, a tudományt örökké veszélyeztető provinciális bezárkózásnak, a mindenre rátenyerelni igyekvő politikának, a kritikátlanságnak, az elismerések elszántan udvarias osztogatásának. Ezzel és így őrizzük a tanszéken Bori Imre emlékét.

Van valaki a tanszéken, aki az elmúlt negyvenöt év egész történetének közvetlen tanúja volt. Az irodalom és nyelvi tanszékek, amilyen a mi tanszékünk, de azt hiszem, egyetlen igazi egyetemi intézmény sem lehet meg könyvek és a könyvek őrzésére meg ápolására szolgáló könyvtár nélkül. A tanszék alapításával egy időben létesült a tanszéki könyvtár és ennek a könyvtárnak első könyvtárosa, sőt azt is mondhatom, a könyvtár alapítója Csáky S. Piroska tanárnő volt. Ha betekintenek a tanszéki könyvtár katalógusába, vagy ha kézbe vesznek egy-két régebbi könyvet, a H jelzet után következő számjegyek írásmódján könnyen felismerhetik Csáky Piroska kezének a nyomát. Nemcsak a tanszéken, de egész környezetünkben ő tud legtöbbet a könyvről, a könyv, a hazai könyvnyomtatás és könyvkiadás történetéről, ő az, aki minden könyvet számot tart, és akinek bibliográfiai közlései mindig megbízhatóak. Olyan az éppen hatályos felsőoktatási törvény, hogy Csáky Piroska, bár taníthatna és kutathatna még, és jó volna ha taníthatna és kutathatna, kénytelen nyugállományba vonulni, ahogyan egy-két évvel ezelőtt Bagi Ferenc tanár úr is kénytelen volt megkezdeni nyugdíjas éveit, és ahogyan a soron levő években, gyors egymásutánban, sőt egyidejűleg a tanszék még néhány tanára vonul majd nyugdíjba... De jobb erről most nem beszélni túl sokat.

Annyit még elmondok, hogy Csáky Piroskától azért búcsúzunk a mai tanszék napi rendezvényen, holott egyáltalán nem búcsúzunk tőle, eszünk ágában sincs elbúcsúzni tőle, és arra kérjük, hogy ő se búcsúzzon el tőlünk, holott nyugdíjba kényszeríti a törvény, mondom, azért éppen a mai napon, mert az elmúlt majd fél évszázadban a tanszék életének éppen ő volt, Csáky Piroska, az egyetemi tanár, aki sohasem szűnt meg könyvtáros lenni, bibliográfusként és könyvtárosként a legközvetlenebb és mindent dokumentáló tanúja.

Kérem most tisztelettel Gerold László tanár urat, szóljon Csáky Piroskáról és munkásságáról.

CSÁKY S. PIROSKA MUNKÁSSÁGA

A könyv – közügy.

Elnézést ezért a közhelyért, de jobb mondat nem jutott eszembe, s különben is ITT és MOST ez nem közhely. ITT: a Bölcsészettudományi Kar Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékén, amely negyvenöt éve létezik, van, s MOST: Csáky S. Piroska tanárnő, egyetemi rendes tanár, bibliográfus, könyv- és sajtótörténész, aki szinte negyvenöt évet töltött el ezen a karon, ezen a tanszéken, munkásságát szeretném méltatni nyugdíjba vonulása alkalmából.

Tehát: könyv. Pontosabban: a könyv. Így, határozott névelővel ellátva, kiemelve, amit alátámaszt, magyaráz, fontossá teszi a könyvet, hogy *írják* (sokan és sokfélét) – *olvassák* (talán nem egészen balga reményeim szerint, mindenek – nincstelenség, technika – ellenére igenis olvassák) – *árusítják* (olykor, mint Újvidék egykori legendás kereskedője, antikváriusa, Pataki Margit néni tette, nem csupán hivatásból, foglalkozásként, hanem szeretettel) – és *gondját viselik*: könyvtárakba és bibliográfiákba rendezik, ahogy Csáky S. Piroska tette/teszi immár negyvenöt esztendeje végigjárva azokat a munkafázisokat, amelyek a könyvvel kapcsolatosak.

Előbb könyvtárat rendezett, nyugodtan mondhatom, alapított. Még elevenen emlékszem azokra az évekre, amikor Penavin tanárnővel együtt járta a vidéket, Verbásztól Kikindáig nézték át a nemegyszer megsemmisítésre ítélt könyvhalmokat, raktárakat, és válogatták a tanszéki könyvtár ma is nélkülözhetetlen darabjait. Majd, hogy használhassuk, feldolgozta a könyveket, bevezette, katalogizálta. Ezt követően bibliográfiákat készített. Vagy könyvtörténeti munkáinak tartozékaiként, mint *A jugoszláviai magyar könyv 1945–1970*, melyért bölcsészdoktori oklevelet kapott, illetve a *Vajdasági magyar könyvek 1918–1941* című könyve tanúsítja, melyért az irodalomtudományok doktorává avatattott. Vagy önálló kiadványként megjelent intézmény-, illetve személyi bibliográfiákat készített, mint a *Bori Imre-bibliográfia (1950–1992)*, valamint a *Forum Könyvkiadó bibliográfiájának* két kötete, hogy ezúttal csak a külön kiadású köteteket említsem, s nem az egyéb munkákat, s eltekintsek a most megjelenés előtt álló új Csáky-kötettől is, melynek a címe – mi más lehetne – mint a *Könyvek világában*.

Vagyis: Csáky S. Piroska tanárnő nemcsak rendszerezte a könyveket, sor-számozta, iktatta, pecsételte, katalogizálta és olvasásra kiadta, ajánlotta, hanem saját könyveivel is szaporította a könyvőceánt. Az említett könyvtörténetek és bibliográfiák mellett könyvet is írt. Nem fogják kitalálni – miről. Miről másról, mint a könyvről. Pontosabban arról a háromszögről, amelynek sarkpontjai a könyv, a könyvtár és az olvasó, amint ezt művelődéstörténeti tanulmányok alcímet viselő, 1997-ben megjelent kötetének címe is példázza.

De ez már a következő magaslati pont ebben a szép munkásságban. A tanári, a kutatói, a tudósi grádics, amelyre az előbb említett, belülről megtapasztalt és művelt fokozatok nélkül aligha léphetett volna fel. Ahogy arra sem kerülhetett volna sor, hogy a tanszéken a könyvtárosképzést szolgáló tantárgyak, természetesen Csáky S. Piroska koncipiálásában és irányításával, létrejöhessenek ezen említett megelőző önképző szakaszok nélkül.

Miről szól Csáky S. Piroska tanulmányokat tartalmazó könyve? Természetesen a könyvről. A téma állandó, változatlan, csak az alkalmak mások, különbözőnek, melyekre az írások készültek. Számára ilyen alkalom egy-egy nyomdatörténeti konferencia, tanácskozás a könyvtárosképzésről vagy az olvasóvá nevelésről, egy-egy kiállítás, mint a tanszék napi Értékeinkből néven hagyományossá vált sorozat, a közelmúlt Szenteleky-, Kalangya- vagy Híd-kiállítása, melyeken a könyvhöz kötődő, a könyv által tanúsítható művelődéstörténeti múltunk egy szegmensét ismerhettük meg, idézhettük fel, amikor egy-egy író könyvtári hagyatékát dolgozta fel, ami jelentősen hozzájárulhat az illető író alkotói világának megismeréséhez. Mert nem csupán érdekességszámba megy, hogy mi volt Sinkó Ervin vagy Gál László könyvtárában, mit olvasott Kosztolányi Dezső. De ilyen alkalom az is, amikor kultúrák, nemzetek szellemi kapcsolatát szeretnénk bemutatni.

Mindezen alkalmakat nem én találok ki, hanem Csáky S. Piroska könyve, dolgozatai sugallják, melyek efféle alkalmakra íródtak, de túlmutatnak az alkalmakon, mégsem csak alkalmiak.

És még valami van ezekben az írásokban, akárcsak a kiállításokban, melyeket nagy-nagy gondossággal Csáky S. Piroska állított össze, akár nyomdatörténet, könyvtárosképzés, olvasónevelés a tárgyuk: van bennük szakmai jártasság és felelősség, és ami ugyancsak nem mellékes: szeretet van bennük, sok-sok szeretet, ami a kiállítások rendezőjét, a tanácskozások résztvevőjét múlhatatlanul jellemzi.

Csak így lehet/szabad írni a könyvről, amely nemcsak személyhez, íróhoz, olvasóhoz, könyvtároshoz, bibliográfushoz tartozik, sőt kötődik, hanem személyes tárgy is, aminek állandóan ott kell lennie a kezünk ügyében, mint a szemüvegnek vagy a fogkefének, s bár lehet méterre és színre venni, csak akkor minek. Akik naponta könyvvel dolgozunk, könyvvel fekszünk és kelünk, csak így viszonyulunk, viszonyulhatunk a könyvhöz. Tudjuk, hogyan kell megfogni, kézbe venni, kinyitni, lapozni, megsimogatni.

Csáky S. Piroska minden könyvhöz így viszonyul. Nem csak a saját könyveihez. Ő könyvtáros is, olvasó is – és a könyvtudomány egyetemi oktatója is. Hűséggel, mondhatnánk nemes egyszerűséggel.

Tiszteli az író, és tiszteli az olvasót is.

Következésképpen tiszteli a könyvet is.

Még ha nem feltétlenül azt keresi/látja bennük, mint Vörösmarty Mihály, akit az érdekelt – tudjuk *Gondolatok a könyvtárban* című verséből –, hogy „Ment-e / A könyvek által a világ elébb?” Az igazi könyvtáros, bibliográfus, könyvtudós számára maga a könyv, ahogy mondani szoktuk, a könyv mint olyan a fontos. Biztos, nem kérdeztem, de nem hiszem, hogy másként van/lehet, a könyvtárosnak, a könyvek tanárának is lehetnek/vannak kedvenc könyvei, amelyek nem is feltétlenül mindig a bennük foglaltak okán állnak hozzá közel, de ez, mint a kertészé, akinek bár minden virág fontos, kedves, van kedvenc virága. Ami az ő magánügye. Viszont könyvtárosként, bibliográfusként, tanárként számára a könyv csak közügy lehet. Ezért viszonyul minden könyvhöz, a könyvhöz, igazi hűséggel.

Érről a hűségről jut eszembe a Kosztolányi Dezsőnél olvasható anekdota, mely szerint a Bibliotheque Nationale-nak volt egy híres könyvmoly olvasója, aki hosszú évek során minden reggel megjelent a könyvtárban, és zárásig ott maradt. Egy reggel azonban nem jött, és akkor a könyvtáros ment el hozzá, az olvasóhoz. Nem csodálkoznék, ha egyszer azt hallanám, hogy a Piroskához a könyvek látogatnak el hosszú, végeláthatatlan sorban. Azok a könyvek, amelyeket kézbe vett, iktatott, kiadott, bibliográfiákba rendezett, kiállításra válogatott, és azok is, amelyeket ilyen szerencse nem ért.

Ezt Csáky S. Piroska, a könyvtáros, a bibliográfus, a könyvek tanára kétségtelenül megérdemelné. Ahogy azt is kétségtelenül megérdemli, hogy bár nyugdíjba vonult, továbbra is közénk tartozónak érezzük. Azért, amit tett a könyvért, a tanszéki könyvtárért, értünk tanárokért és hallgatókért, kultúránkért.

És amit tenni fog. Mert nála jobban aligha tudhatjuk, hogy könyvügyben van, maradt még jócskán pótolnivaló(nk). Hogy a két vajdasági könyvtörténet időben még nem ér össze, hiányzik az 1941 és 1944 közötti évek bibliográfiája, hogy jó lenne, ha lennének további személyi, folyóirat- vagy mellékletbibliográfiáink. De nem sorolom. Csáky S. Piroskánál ezt senki sem tudja jobban, senki sem illetékesebb ebben a kérdésben. És senki sem fog, tud itt a tanszéken és kultúránkban ezzel jobban, szakszerűbben, hűségesebben törődni nála.

Rá valóban teljes mértékben áll, vonatkozik az a jellemzés, amit munkásságáról irodalomtörténetében Bori Imre fogalmazott meg (nem véletlenül épp őt idézem alkalmi laudációm befejezésében!): „A bibliográfiai munkálkodás vezéregyénisége Csáky S. Piroska alapvető, az irodalomtörténeti kutatásokat lehetővé tevő bibliográfiák szerzője. (. . .) Szellemi életünk múltjának és jelenének kutatója[ként] eligazító tanulmányokat közöl mind a könyvkiadás, mind a könyvtári munka, mind a könyvolvasás, valamint a kapcsolattörténet tárgyköréből.”

Így igaz.

Köszönjük, Piroska.

Isten tartson meg sokáig, erőben, egészségben, továbbra is az eddigihez hasonló lankadatlan munkakedvvel.

GEROLD László

Elhangzott 2004. október 21-én Újvidéken, a Magyar Tanszék napján